

ANAR MƏMMƏDOV¹, ARZU MƏMMƏDOV², TAHİR KƏRİMOV³KİÇİK QAFQAZIN CƏNUB-ŞƏRQİNDƏ YAYILMIŞ YIRTICI QUŞLARIN
(FALCONIFORMES) MƏSKUNLUĞU VƏ QORUNMA STATUSLARI

Məqalədə Kiçik Qafqazın Azərbaycanı aid hissəsində yerli faunanın Qızılquşkimilər dəstəsinə daxil olan növlərinin populyasiyalarının çoxillik məskunluğu, qorunma vəziyyəti və onlara təsir edən limit faktorlarından bəhs edilir. Tədqiqat sahəsi kimi seçilmiş Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində dəstəyə mənsub 28 növ qeydə alınmışdır. Çöl tədqiqatları yazda, yayda, payızda və qışda eyni marşrutlar üzrə aparılmışdır. Ərazidə landşaftların müxtəlifliyi (çay və göl sahilləri, düzənlik, aşağı dağlıq, meşəliklər, yüksək dağlıq), növlərin bu sahələrdən yuvalama, qışlama, miqrasiya yeri kimi istifadə etmələrinə şərait yaratmışdır. Trofik şəraitin əlverişli olması bu sahələrdə mifofaq, ornitofaq, entomofaq, nekrofaq, herpetofaq, ixtiofaq növlərin geniş yayılmasına imkan vermişdir. Şahinkimilərin məskunluğuna dair ədəbiyyat və müəlliflərin məlumatları xronoloji müqayisə edilmişdir. Məlum oldu ki, bu növlərin populyasiyalarında struktur dəyişikliklərinə səbəb olan əsas limit faktoru onların elektrik dirək və xətlərində tələf olmalarıdır. Yuvaların yerləşdiyi qaya biotoplarındakı eroziyalar da daimi reproduksiya yerlərinin itirilməsinə səbəb olur.

Açar sözlər: Kiçik Qafqaz, orografiya, ot örtüyünün vəziyyəti, iqlim şəraiti, ornitofaqlar.

Giriş. Kiçik Qafqazın Cənub-Şərqiində yerləşən Naxçıvan Muxtar Respublikası, Azərbaycanın ərazisinin 6,8%-ni təşkil edir. Ərazisinin kiçik olmasına baxmayaraq (5,502 km²), burada olan faunanın növ tərkibi və sayı Azərbaycan faunasının 60-80%-ni təşkil edir. Bu səbəbdən Naxçıvanın faunası XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində bu bölgəyə tədqiqat üçün gəlmiş əcnəbi alimlərin diqqətini cəlb etmişdir. Lakin ümumilikdə aparılan tədqiqatlar Qafqazda quşların növ siyahısından və onlara dair pərakəndə qeydlərdən ibarət olmuşdur. XX əsrin ortalarından etibarən faunoloji tədqiqatlar yerli alimlər tərəfindən davam etdirilmiş və qızılquşkimilərin məskunluğu bəzi monoqrafik əsərlərdə öz əksini tapmışdır [1, s. 300].

XIX əsrdən başlayaraq ovçuluq təsərrüfatlarının inkişafı ilə əlaqədar, “zərərli quş” hesab edilən şahinlər (*Accipiter nisus*, *Accipiter gentilis*) və belibağlılarla (*Circus aeruginosus*) yanaşı digər şahinkimilər də məhv edildilər [3, s. 59-61]. Çünki ovçular quşların növünü tanıyırdılar və şahinkimilərin hamısına atəş açırdılar. Tələf edilmiş quşların dimdiyi və caynaqları dövlətə təhvil verilir, hətta fərqlənənlərə mükafatlar da verilirdi. Bunun nəticəsində predator quşların bir sıra növlərinin kəmiyyəti azaldı və bəzi yerlərdə populyasiyaları yox oldu [12, s. 60-65; 13, s. 83-111].

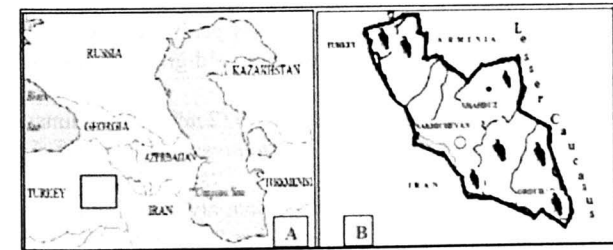
Ornitoloqların səyi nəticəsində 1965-ci ildən başlayaraq predator quşların tələf edilməsinin qarşısı alındı. Məhz bundan sonra digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycan ərazisində də predator quşların öyrənilməsinə maraq artdı. 1970-ci illərdən başlayaraq Naxçıvan ərazisində də predator quşların öyrənilməsinə başlandı. Yirticilərə mənsub bəzi növlərin sayğısı aparıldı, yuvalama yerləri və sayları müəyyən edildi [2, s. 164-165; 4, s. 175-177; 5, s. 86-90; 7, s. 107; 8, s. 99; 9, s. 77-81; 10, s. 88-106; 11 s. 95-103]. Tədqiqatlarla müəyyən edildi ki, areallarının bütün sahələrində olduğu kimi, Naxçıvan ərazisində də predator quşların daimi monitorinqi aparılmalı və səmərəli mühafizə yolları öyrənilməlidir. Bunu tələb edən səbəblər: ölkənin sosial-inkişafı ilə

əlaqədar dağ landşaftlarının intensiv antropogen transformasiyası (əkinçilik, tikinti, nəqliyyat, turizm və s.) və predator quşların adaptasiyasının antropogen dəyişikliklərin sürətindən geri qalmasıdır. Bütün bu amillər, özlərinə məxsus yem uyğunlaşmasına və reproduksiya, morfoloji, fizioloji, etoloji adaptasiya xüsusiyyətlərinə malik predator quşların ekosistemlərdə itirilməsini reallaşdırır. Bunu, həm Azərbaycanın başqa regionlarında, həm də digər coğrafi ərazilərdə aparılmış ornitoloji tədqiqatlar təsdiq etmişdir. Yəni, antropogen təsirlər nəticəsində bəzi predator quşların areallarının, yem bazalarının, nəsilvermə göstəricilərinin, saylarının azaldığı, adaptasiya və davranışlarında dəyişikliklərin baş verdiyi müəyyən edilmişdir.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, Naxçıvan ərazisində *Falconiformes* dəstəsinə mənsub olan quşların məskunluğunu, mühafizə statuslarını, limit amillərini, onların neytrallaşdırılması yollarını öyrəndik.

Material və metod. Tədqiqat işi muxtar respublikanın ərazisində (39°12'32" N, 45°24'44" E) aparılmışdır (şəkil 1 A, B). Ərazi landşaft tipoloji xüsusiyyətlərinə görə: 1. Şəhur-Ordubad yarımsəhra maili düzənliyi (Ərəbyenicə-Dizə, Nəhrəm-Vayxır, Vəlidag-Dəhnə, Culfa düzənlikləri). 2. Günnüt-Kilit orta dağlıq. 3. Kükü-Qapıcıq yüksək dağ çəmənlikləri təbii rayonlarından ibarətdir. Ərazinin relyefinin intensiv sürətdə parçalanması və yüksəkliklərin tez-tez əvəz olunması landşaftın və iqlimin müxtəlifliyinə səbəb olmuşdur. Şəhur-Ordubad rayonunda yayı quraq (+30-43°C), qışda soyuq yarımsəhra (-4-6°C) iqlimi müşahidə edilir. Orta dağlıq ərazidə iqlim iyulda +10-25°C, yanvarda -6-10°C, mütləq yüksəkliyin 2600-3906 m olduğu Kükü-Qapıcıq rayonu iqlim +3-12°C və -10-13°C olur. Naxçıvan MR ərazisində mütləq minimum temperatur -31°C (Dərvişlər dağı), maksimum temperatur +44°C (Culfa düzənliyi) qeydə alınır. Bunlar isə təbii rayonların flora və faunasının müxtəlifliyinə səbəb olmuşdur.

Müşahidələr və qeydiyyatlar quşların ekoloji statusları nəzərə alınaraq yuvalama, qışlama, yaz və payız miqrasiyası dövründə həyata keçirildi. İl boyu qeydə alınan növlər oturaq quşlar kimi qeyd edildi. Yaz və yay aylarında müşahidə edilən növlər oturaq, qışda qeydə alınan növlər isə qışlamağa gələnələr hesab olundu. Ərazidən ötüb keçən növlər miqrant, nadir hallarda və qısa müddətdə qeydə alınan növlər isə azıb gələn quşlar kimi hesab edildi. Eyni zamanda növün müşahidə olunduğu biotoplar da qeydə alındı. Quşları müşahidə etmək və qeydiyyatlar aparmaq üçün ərazinin relyefindən asılı olaraq piyada hərəkətlə yanaşı müxtəlif nəqliyyat vasitələrindən (avtomobil, at) istifadə edilmişdir.

Şəkil. A-B. Naxçıvan Muxtar Respublikasında qızılquşkimilər dəstəsinə aid növlərin müşahidə edildiyi və qeydə alındığı ərazilər.

Keçilən marşrut boyu və stasionarlarda aparılan müşahidələr zamanı, yuvaladıqları və yemləndikləri yerlərdə quşun yuvasına, özünə, balasına olan neqativ amillərin mənşəyi, forması və davamiyyət müddəti öyrənilir. Tədqiqat müddətində dürbin, GPS, fotokamera və teleskopdan da istifadə edilir.

Nəticələrin müzakirəsi. Azərbaycanın ornitofaunasına mənsub 35 növ *Qızılquşkimilərin* 28 növünə və yaxud 80%-nə muxtar respublikanın ərazisində də rast gəlinir. Bunlar: *Accipitridae* və *Falconidae* fəsilələrinə mənsub növlərdir. Naxçıvan ərazisində qeydə aldığımız 28 növün 75,0%-i (21 növ) *Accipitridae* fəsiləsinə məxsusdur. Monitoring dövründə ən müxtəlif biotoplarda yuvalayanlar, oturaqlar, qışlamağa gələnələr, ötüb keçənlər və azıb gələn növlər qeydə alındı (cədvəl).

Müəyyən edildi ki, landşaftların orografiyası (silsilə, yüksəklik, ekspozisiya), petrofilliyi (çılpaq qayalıqlar, daşlı sahələr) mozaikliyi (bitki örtüyünün seyrəkliyi) heyvanlar aləmi, yem ehtiyatları və quşların eko-etoloji xüsusiyyətləri yirtıcı quşların ən müxtəlif biotoplarda yayılmasına və saylarına mühüm təsir göstərmişdir. Belə ki, çay və göl sahilində 2, düzənlikdə 18, aşağı dağlıqda 24, meşə ərazisində 9, yüksək dağlıqda 14, bataqlıqlarda isə 4 növ qeydə alındı. Yüksək dağlıqda və düzənlikdə ilin bütün fəsilələrində oturaq, qışlayan, yay sakinləri, migrantlar, azıb gələn növlər müşahidə edilirdi. Yəni, monitoring zamanı yüksək dağlıqda 11 növ oturaq, 8 növ qış ziyarətçisi, 8 növ migrant, 3 növ azıb gələn və 10 növ qışlamağa gələn növ qeydə alındı. Düzənliklərdə isə 8 növ oturaq, 6 növ qışlamağa gələn, 7 növ migrant, 2 növ azıb gələn, 9 növ yay ziyarətçiləri qeydə alınmışdır. Bunun da səbəbi yüksək dağlıq və düzənliklərdə əlverişli yuvalama yerlərinin, iqlim şəraitinin, yem obyektlərinin olmasıdır. Bu amillər nekrofaq (*Gyps fulvus*, *Neophron percnopterus*, *Aegypius monachus*, *Gypaetus barbatus*), ornitofaq (*Falco cerrug*, *F. columbarius*, *F. subbuteo*, *F. columbarius*, *Milvus migrans*, *Accipiter gentilis*, *A. nisus*, *Circus aeruginosus*), miofaq (*Falco naumanni*, *F. tinnunculus*), entemofaq (*Pernis apivorus*), herpetofaq (*Circaetus gallijus*, *Circus cyaneus*, *C. macrourus*, *C. pygargus*) yüksək dağlıqda və düzənliklərdə geniş yayılmasına imkan vermişdir.

Qeydə alınan növlərin sayına (14 növ) görə üçüncü yeri yüksək dağlıq ərazilər tutur. Yuxarı dağlıq növləri az sayda olsa da, 9 oturaq növün daimi yaşayış məskənidir. İlboyu qeydə alınan əsas oturaq növlər saqqalı kərkəs, ağbaş kərkəs və qara kərkəsdır. Burada az sayda qışlayanlar, migrantlar, yay ziyarətçiləri və ötüb keçən növlər müşahidə edilir. Bunlar da ərazidən ötüb keçən migrantlar və qonşu ərazilərdən yem üçün qısa müddətə gələn növlərdir.

Müəyyən edildi ki, meşələr 5 növün daimi yaşayış yeridir. Bunlar da dendrofil növlər olduğu üçün meşələrdə məskunlaşmışlar. Burada qeydə aldığımız 9 növdən 4-ü isə migrant, qışlayan, yayda olanlar və ötüb keçənlərdir.

Bataqlıqların (4 növ) və çayların, göllərin, sahillərin (2 növ) ornitofaunasının növ tərkibi və sayları daha azdır. Bu ərazilərdə qeydə alınan *C. aeruginosus*, *H. albicilla*, *F. peregrinus*, *F. subbuteo* əsasən ornitofaq növlərdir.

Bütövlükdə, muxtar respublikanın ərazisində həm əlverişli biotopların, həm də yem bazasını təşkil edən fauna növlərinin zənginliyi (məməlilər 70, quşlar 265, reptililər 39, amfibilər 9 növ) və quşların miqrasiya yolunda yerləşməsi ən müxtəlif statuslu şahinkimilər bu sahələrə cəlb edir. Məsələn, nekrofaq növlərin (*G. barbatus*, *G. fulvus*, *N. percnopterus*, *A. monachus*) dağlıq

ərazilərdə məskunlaşmasına ərazinin orografiyası və yem ehtiyatları mühüm təsir göstərmişdir. Yəni, həmin dağ landşaftlarında ev və vəhşi heyvanların sürüşmə, qayadan yıxılma, güclü sel, yaranma, xəstəlik səbəbindən tələfatları daha çox olur. Nəticədə yem tapmaq asan olur. Digər tərəfdən dağ vadilərindəki hava axınları süzmə hesabına az enerji sərf etməklə heyvanların leşlərini aşkar etməyə imkan yaradır.

Cədvəl

Naxçıvan MR ərazisində müxtəlif mövsümlərdə qeydə alınan qızılquşkimilər və onların yaşayış biotopları

S.N	Bird species	Mövsümi (Əsas status)	Çay sahilləri, göl	Bataqlıq	Düzənlik	Aşağı dağlıq	Meşə	Yuxarı dağlıq
Ordo-Falconiformes								
Familia-Accipitridae								
1.	<i>P. apivorus</i> Linn., 1758	S,M			+	++	+	+
2.	<i>M. migrans</i> Bodd., 1783	R, S			+	+		+
3.	<i>C. cyaneus</i> Linn., 1766	M,S			+	+	++	
4.	<i>C. macrourus</i> Jm., 1771	V,M			++	++	++	
5.	<i>C. pygargus</i> Linn., 1758	S,M			+	++		+
6.	<i>C. aeruginosus</i> Linn., 1758	R	++	+++				
7.	<i>A. gentilis</i> Linn., 1758	R,W			++	++		
8.	<i>A. nisus</i> Linn., 1758	R,W				++	+++	++
9.	<i>A. brevipes</i> Sev., 1850	R,W				+	+	
10.	<i>B. lagopus</i> Pot., 1763	W				+		
11.	<i>B. rufinus</i> Jretz., 1827	R,W			+++	++	++	
12.	<i>B. buteo</i> Linn., 1758	R,M			+	+	+	++
13.	<i>C. gallus</i> Gm., 1788	W,R				++	++	
14.	<i>A. heliaca</i> Sav., 1809	V			+	+		
15.	<i>A. chrysaetos</i> Linn., 1758	W			+	++		++
16.	<i>A. pomarina</i> Brehm., 1811	M						
17.	<i>H. albicilla</i> Linn., 1758	W	+	+				
18.	<i>G. barbatus</i> Linn., 1758	R				++		++
19.	<i>N. percnopterus</i> Linn., 1758	R			+	++		++
20.	<i>A. monachus</i> Linn., 1766	V			+	+		+
21.	<i>G. fulvus</i> Habl., 1783	R			+	++		++
22.	<i>F. cherrug</i> Gray., 1834	M,W			++	++		+
23.	<i>F. biarmicus</i> Temm., 1825	R						+
24.	<i>F. peregrinus</i> Tunst., 1771	R,W		++	+	+		++
25.	<i>F. subbuteo</i> 1758	S,M		++		++	+	
26.	<i>F. columbarius</i> Linn., 1758	W			+++	++		
27.	<i>F. naumanni</i> Linn., 1758	S,M			++	++		
28.	<i>F. tinnunculus</i> Linn., 1758	R,W			+++	++		++

Qeyd: R-oturaq; W-qış ziyarətçiləri; S-yayada olanlar; M-migrantlar; V-ötüb keçənlər; +++ geniş yayılmış növlər; ++ daimi yaşayış biotopları; + lokal ərazidə yayılmışlar.

Limit amilləri öyrənilərkən müəyyən edildi ki, yırtıcı quşların əksəriyyəti qorunan ərazilərdə məskunlaşmışdır. Burada predator quşların ovlanması, balanın, yumurtanın yuvadan götürülməsi, müqəvvalarının hazırlanması, zəhərli tələlərdə tələfat halları qeydə alınmadı.

Ancaq qızılquşkimilərə mənfi təsir edən 2 faktor qeyd etməliyik. Bunlardan birincisi qızılquşkimilərin elektrik dirəklərində tələf olmasıdır. Belə ki, 2009-2010-cu illərdə 5 növə mənsub 19 fərdin (9 adi muymul, 4 çöl sarı, 3 çöl muymulu, 2 qara kərkəsin, 1 ağbaş kərkəsin) tələf olduğu qeydə alınmışdır. Tələfat, elektrik dirəklərində yuvalayan, yuvanı tərk edən təcrübəsiz balalar və miqrasiya edən növlərin arasında baş verir [3, s. 60-61]

İkincisi, şahinkimilərin bəziləri qayalarda çatlarda, kiçik oyuqlarda yuvalayırlar. Muxtar respublikanın ərazisində gündüz qayaların hədindən artıq qızması, gecələr soyuması səbəbindən aşınma baş verir. Nəticədə kürtyatan, balanı yuvada bəsləyən quşlar yuvasını itirir. Onlar ikinci dəfə kürt yatmır və yaxud da növbəti il yeni yuvalama yeri axtarmağa məcbur olurlar. Belə hallar Toğluqaya, Noxuddağ və digər dağlarda müşahidə olunmuşdur.

Qeyd edilən amillər yekunda populyasiyalarda fərd itkisinə və struktur dəyişikliklərinə gətirib çıxarır.

Nəticə. Naxçıvan MR ərazisində ən müxtəlif ekoloji statuslara malik (oturaq-13, miqrantlar-9, qış ziyarətçiləri-4 növ, ötüb keçənlər-2 növ) 28 növ qızılquşkimilər məskunlaşıb. Bu da həmin ərazinin Kiçik Qafqaz regionunda qızılquşkimilər üçün əsas yaşayış yerlərindən olduğunu təsdiq edir. Burada məskunlaşan qızılquşkimilər Azərbaycanın Qırmızı Kitabının II nəşrinə, Bern, Bonn konvensiyalarının və CITES-in əlavələrinə daxil edilmişdir. Muxtar respublikanın ərazisində şahinkimilərin səmərəli mühafizəsi üçün yerüstü elektrik ötürücülərində quşların tələfatının qarşısı alınmalıdır. Bunun üçün köhnə orta gərginlikli elektrik xətləri beynəlxalq texniki standartlara uyğun hazırlanmalı (elektrik dirəklərinin sonunda qoruyucu konstruksiya, izolyator quraşdırılmalı) və mümkün olan ərazilərdə elektrik xətləri kabellərlə əvəz edilərək yeraltı aparılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan faunası. VI c.: Quşlar / Red. Y.Abdurraxmanov, Q.Mustafayev. Bakı: Elm, 1977, s. 298-309.
2. Kərimov T., Guliyev G. Diet composition of four vulture species in Azerbaijan // J. Ardea, 2017, № 105 (2), pp. 163-168.
3. Kərimov T.Ə., Məmmədov A.F. Leşyeyən quşların limit faktorları və onların neytrallaşdırılması // AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri. Təbiət və texniki elmlər seriyası, 2015, № 2, s. 58-63.
4. Məmmədov A.F. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Arazboyu qurşağının ornitofaunası // AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri. Təbiət və texniki elmlər seriyası, 2010, № 4, s. 173-179.
5. Məmmədov A.F. Naxçıvan MR və onun Mühüm Ornitoloji Ərazilərinin yırtıcı quşlar dəstəsi // AMEA-nın Xəbərləri. Biologiya elmləri seriyası, Bakı: Elm, 2006, s. 85-91.
6. Məmmədov A.T. Azərbaycan faunasına daxil olan yırtıcı quşların taksonomik səciyyəsi / Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin Əsərləri, c. 7, № 1, Bakı: Elm, 2015, s. 67-78.

7. Məmmədov A.T. Azərbaycanda ornitofaunasının yırtıcı növləri / Akademik Zərifə Əliyevanın 90 illik yubileyinə həsr olunmuş Gənc Alimlərin və Tədqiqatçıların "Müasir biologiyanın innovasiya problemləri" mövzusunda III Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. Bakı, 7-8 may 2013, s. 107.
8. Mustafayev Q.T., Məmmədov A.T. Yırtıcı həyatın mahiyyəti / Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin Əsərləri, 2013, c. 5, № 2, Bakı: Elm, s. 96-100.
9. Mustafayev Q.T. Məmmədov A.T. Azərbaycanda Qızılquşkimilərin müasir yayılması / Azərbaycan Zoologiya İnstitutunun Əsərləri (Zoologiya İnstitutunun 80 illik yubileyinə həsr olunur), c. 34, № 2, Bakı: Elm, 2016, s. 75-82.
10. Talibov T.H. Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı kitab"ı. Onurğalılar üzrə. I c., Naxçıvan: Əcəmi, 2006, 211 s.
11. Mustafayev Q.T. Особенности авифауны Большого и Малого Кавказа // Результаты зоол. исслед. Большом и Малом Кавказа. Баку: АГУ, 1985, s. 94-104.
12. Ogada D.L., Keesing F., Virani M.Z. Dropping dead: Causes and consequences of vulture population declines worldwide // Ann. N. Y. Acad. Sci., 2012, 1249, pp. 57-71.
13. Patrikeev M. The birds of Azerbaijan. Sofia-Moskva: Pensoft Publishers, 2004, 380 p.

¹Bakı Dövlət Universiteti
E-mail: mamedoveko@mail.ru
²AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: yarasa65@mail.ru
³AMEA Zoologiya İnstitutu
E-mail: tahirornit@mail.ru

Anar Mammadov, Arzu Mammadov, Tahir Karimov

HABITATS AND CONSERVATION STATUS OF PREDATOR BIRDS (FALCONIFORMES) COMMON IN THE SOUTHEAST OF THE LESSER CAUCASUS

During the study, it was found that orography of landscapes (range, altitude, exposition), petrophily (bare rocks, stony areas), mosaics (sparsity of vegetation), animal kingdom, forage stock and eco-ethology characteristics of birds have had a significant impact on the distribution and number of Falconiformes in the most diverse biotopes. Thus, we recorded 18 species in the plains, 24 species in the lowlands, 14 in the highlands, 9 in the forests, 4 in the wetlands and 2 on the coast of river and lake. There have been observed sedentary, wintering, summer residents, migrants, strayed species in the highlands and plains throughout the year. That is, during the monitoring, we recorded 11 species of sedentary, 8 species of winter visitors, 8 species of migrant, 3 species of strayed species and 10 species of wintering in the highlands. In the plains there have been recorded 8 species of sedentary, 6 species of wintering, 7 species of migrant, 2 species of strayed, 9 species of summer visitors. The reason for this is the availability of suitable nesting sites, climatic conditions, and fodder facilities in the highlands and plain areas. These factors en-

abled the widespread distribution of ornithophagous, myophagous, entomophagous, herpetophagous species in the highlands and plain areas.

These factors determine the wide distribution of necrophages (*G. fulvus*, *N. percnopterus*, *A. monachus*, *G. barbatus*), ornithophages (*F. cerrug*, *M. migrans*, *A. gentilis*, *A. nisus*, *C. aeruginosus*, *F. jolumbarius*, *F. subbuteo*, *F. columbarius*), myophages (*F. naumanni*, *F. tumunculus*), entomophages (*P. apivorus*) and herpetophages (*P. apivorus*, *C. gallijus*, *C. cyaneus*, *C. macrourus*, *C. pygargus*) in the above high-altitude zones.

Keywords: Lesser Caucasus, orography, state of grass cover, climatic conditions, ornithophages.

Анар Мамедов, Арзу Мамедов, Тахир Керимов

МЕСТА ОБИТАНИЯ И ОХРАННЫЕ СТАТУСЫ ХИЩНЫХ ПТИЦ (FALCONIFORMES), РАСПРОСТРАНЕННЫХ НА ЮГО-ВОСТОКЕ МАЛОГО КАВКАЗА

В ходе исследований выяснено, что орография (горные хребты, высота, экспозиция) петрофильность (голая скалистость, каменные участки), мозаичность (состояние травяного покрова) ландшафтов, животный мир, кормовые ресурсы и это-экологические особенности птиц оказали важное действие на распространение и численность представителей *Falconiformes* на разных биотопах. Так как, на низменности нами обнаружены 18, низкогорье 24, высокогорье 14, в лесах 9, на болотах 4, берегах и рек озёр 2 вида. На низменности и высокогорье во все сезоны года наблюдаются сидячие, зимующие, летние обитатели, мигранты и блуждающие виды птиц.

Следовательно, во время мониторинга на высокогорье отмечены 11 сидячих, 8 зимних посетителей, 8 мигрантов, 3 блуждающих и 10 видов птиц, прилетевших на зимовку. А на низменности зарегистрированы 8 сидячих, 6 прилетевших на зимовку, 8 мигрантов, 2 блуждающих и 8 видов зимних посетителей. Основу этого явления составляют благоприятные места для гнездовья, климатические условия и обилие кормовых ресурсов на низкогорье и высокогорье. Эти факторы определяют обширное распространение некрофагов (*G. fulvus*, *N. percnopterus*, *A. monachus*, *G. Barbatus*), орнитофагов (*F. cerrug*, *M. migrans*, *A. gentilis*, *A. nisus*, *C. aeruginosus*, *F. jolumbarius*, *F. subbuteo*, *F. columbarius*), миофагов (*F. naumanni*, *F. tumunculus*), энтомофагов (*P. apivorus*) и герпетофагов (*P. apivorus*, *C. gallijus*, *C. cyaneus*, *C. macrourus*, *C. pygargus*) в вышеуказанных высотных поясах.

Ключевые слова: Малый Кавказ, орография, состояние травяного покрова, климатические условия, орнитофаги.

(*Biologiya üzrə elmlər doktoru Qiyas Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir*)

Daxilolma tarixi:

İlkin variant 11.10.2019

Son variant 12.12.2019